Nefsini Bilen Rabbini Bilir

İbn Arabî

Tercüme ve Şerh: M. Es'ad Erbîlî

Yayına Hazırlayan ve Notlandıran:
Ercan Alkan

İçindekiler

Takdim **7**
Tevhîd Risâlesi [Çeviri Metin] **19**
Mukaddime 21
İsim ve Müsemmâ Hakkında 23
Hakk'ı Görme ve Bilme Hakkında 30
Varlık Hakkında 35
Varlığın Fenâsı Hakkında 38
Şirk Hakkında 41
Mâsivâ Hakkında 44
Fenâ ve Mârifet Hakkında 50
Mâsivânın Varlığı Hakkında 53
Ölmeden Önce Ölmek Hakkında 58
Nefsin Mertebeleri Hakkında 62
Nefsi Bilme Hakkında 65
Sıfatların Tâtîli Hakkında 67
Varlık ve Yokluk Hakkında 69
Vuslat Hakkında 72
Hakîkî Fâil Hakkında 77
Hâtime: Sorular ve Cevaplar 81
Risâle-i Tevhîd [Orijinal Metin] **85**
Bibliyografya **127**
Âyet İndeksi **129**
Hadîs İndeksi **131**
Karma İndeks **133**
Lügatçe **137**

Biz bizi bilmez idik bizi kendinden eyledi
Eşkere kıldı bizi kendin pinhân eyledi
Yunus Emre

Şu mâhîler gibi kendini deryâdan cüdâ sanma
İhâtâ eylemiş her yana bak her sûyi tevhîd et
Niyâzî Mısrî

İslam düşüncesi, tevhîd doktrinini merkeze alan bir öğretiler bütününe sahiptir. Sûfîler nezdinde söz konusu tevhîd doktrini, Allah'ın mâbûd, fâil ve varlık olarak birlenmesidir. Varlık olarak Tanrı'nın birlenmesi ya da teknik tâbiri ile vahdet-i vücûd, daha çok İbn Arabî (ö. 638/1240) ve ekolü bağlamında İslam düşünce târihinin bir konusu hâline gelmiştir. Burada tartışmaların odağında yer alan varlık teriminin, kabaca iki temel karşılığı vardır: İlki gerçek varlık (*vücûd-ı Hak*) olması bakımından Tanrı ya da bir diğer deyişle var olmaması düşünülemeyen zorunlu Varlık (*vâcibü'l-vücûd*); ikincisi de âlem ve onda bulunan şeylerin bütünü olarak varlık. İkinci anlamdaki karşılık sûfîlere göre aslî olmaktan ziyâde mecâzî ya da istiârîdir (ödünç verilen); dolayısıyla da bu durum, vücûdun tek bir gerçeklik olduğuna ve iki vücûdun gerçekte olamayacağına işâret etmektedir. Varlık burada birlenmektedir: *Lâ mevcûde illâ hû*.

Varlığın birlenmesi demek her şeyi Bir görmek, her şeyi Bir'den görmek ve her şeyden Bir'i görmektir (*müşâhede*). Bu ise sûfîlere göre nazarî ve aklî ya da teorik bir idrâk ile gerçekleşmez. Ancak bu müşâhede, kendini bilmekle yâni kendi hakîkatinle yüz yüze gelmekle (*taalluk*), kendi

hakîkatinle buluşmak ve kendi hakîkatini ele geçirip kendi hakîkat boyanla boyanmakla (*tahakkuk*) mümkündür. Bu yüzden sûfîler sıkça "Nefsini bil" ilkesine vurgu yapmışlardır. Bu bilginin gerçekleşmesi sonucu insan kendi derûnî özüne yâni varlığın merkezine eriştiğinde Rabbine (*rabb-i hâs*) ilişkin bilgiyi edinir, Rabbini bilir. Bunu ise O'nun dışında kesinlikle hiçbir şeyin var bulunmadığı ilâhî prensibin aşkın birliği (*vahdet-i vücûd*) içinde kavrar.

"*Nefsini bilen hiç şüphesiz Rabbini bilir*" ilkesini merkeze alarak sûfîlerin tevhîde ilişkin öğretilerini îzâh eden *Tevhîd Risâlesi*,[1] Allah'ın evvel-âhir, zâhir-bâtın isimlerinin açıklanması ile başlar ve bu bağlamda teolojik tartışmaların odağında yer alan isim-müsemmâ ilişkisi geniş bir şekilde kendisine yer bulur.

Gerçek varlığın yalnız Cenâb-ı Hakk'a ait olduğu (*Lâ mevcûde illallah*) ilkesi risâlenin ana temasıdır; dolayısıyla metindeki kavram ve tartışmaların tümü, dâima bu hakîkat çerçevesinde değerlendirilmektedir. Vahdet-i vücûd teriminin anlam dünyasında hulûl, hurûç, ittihâd vd. kavramları barındırdığı yönündeki birtakım ithamlara, tasavvufî

[1] *Tevhîd Risâlesi* kütüphâne kayıtlarında farklı pek çok isimle anılmaktadır: *er-Risâletü'l-Vücûdiyye, Risâle fi'l-Ahadiyye, Risâle fi Şerhi Ma'nâ Kavli'n-Nebî Men Arafe Nefseh Fekad Arafe Rabbeh*, *Miftâhu'l-Ma'rife, Kitâbu Vahdeti'l-Mutlaka, Risâle fî Cevâbi Ma'rifeti'n-Nefs*. Bkz. Osman Yahyâ, *Histoire et Classification de l'Œuvre d'Ibn Arabi*, Institut Français de Damas, 1964, s. 145-146, 270, 381 (nr. 13, 181, 458).

metinlerde reddedici karşılıklar ve îzâhlar verilegelmiştir. Benzer tavra bu risâlede de rastlanılır. Şöyle ki vahdet-i vücûdun hulûl, hurûç, ittihâd vd. kavramlarla eşdeğer olmadığı ve söz konusu kavramlarla vahdet-i vücûdun karıştırılmaması gerektiği husûsunun altı özellikle çizilir.

Sûfîlerin fenâ teorisine farklı bir perspektiften yaklaşılan eserde fenâ, varlığın fenâsı (*fenâ-i vücûd*), fenânın fenâsı (*fenâ-i fenâ*) olmak üzere kategorize edilip ele alınır ve bu kavramların sûfî dildeki karşılıkları irdelenir. Klasik anlamdaki karşılığı ile fenâ –müellife göre– yanlış anlaşılmaktadır, zîrâ mârifetullahı elde etmek –yine müellife göre– nefsin *fenâ*sı (yok olması) ile değil nefsin mârifeti ile mümkündür. Dolayısıyla nefs bilgisi bir bilinçlilik, bir ayıklık (*sahv*) hâlini yâni fenânın mukābili ya da daha doğru bir ifâde biçimi ile fenânın bir sonraki ve bir üst aşaması addedilen bekāyı gerekli kılar.

"*Allah vardı ve O'nun dışında hiçbir şey yoktu*" metafizik gerçekliğinin îzâhı eserin bütününe yayılan ve sıkça vurgulanan bir diğer konudur. Şöyle ki burada bu ilke, tüm zaman sınırlamalarının ötesinde geçerli olan ezelî ve ebedî ontolojik bir hakikattir. Bu hakîkat içerisinde gözle görülen mevcut nesnelerin (*eşyâ*) ontolojik statüleri dolayımında mutasavvıfların âlemin varlığına ilişkin temel görüşleri hülâsa edilir.

"*Kulum Bana nâfile ibâdetlerle yaklaşır*", "*Dehr'e sövmeyiniz çünkü dehr Allah'tır*", "*Hastalandım*

beni ziyâret etmedin" gibi vahdet-i vücûdu ispat için klasik tasavvuf metinlerinde –özellikle de İbn Arabî ve takipçisi olan müelliflerin eserlerinde– yer alan hadîslerin yorumuna risâlede kısaca yer verilir. "*Ölmeden önce ölünüz"* hadîsi ise mârifetullah ve mârifetü'n-nefs bağlamında şerh edilir. Tasavvuf ıstılâhında kızıl ölüm, siyah ölüm, yeşil ölüm ve beyaz ölüm şeklinde dört kısımda ele alınan, ölüm türlerinin her birisi nefsi bilmeye (*mârifet*) sebebiyet verdiğinden ötürü hadîste geçen "ölünüz/*mûtû*" emrinden murâd –müellife göre– mârifettir. Yâni hadîsteki "Ölmeden önce ölünüz" ifâdesi tam olarak, söz konusu ölümler sâyesinde biyolojik olarak ölmezden evvel nefsinizi biliniz ki, Cenâb-ı Hakk'ı da bilmiş olasınız anlamına gelmektedir. Nefs bilgisi söz konusu olunca tabîi ki seyr ü sülûk ile irtibatlı bulunan *nefs mertebeleri* ve *letâif-i seb'a* meselesi, bununla bağlantılı olarak da mürşidin gerekliliği husûsu üzerinde de durulur.

Eserde ayrıca *vahdet-i vücûd* tartışmaları bağlamında sorulan birtakım klasik sorulara da cevaplar aranmıştır: "Şayet varlık tek ise gözle gördüğümüz, hâlihazırda var olan diğer varlıkların, mevcut nesnelerin konumu nedir? Bunları öylece kolay bir şekilde kabul etmezden gelip inkâr etmek ne kadar mümkündür? Mâsivâyı, Allah'ın dışındakileri yok hükmünde kabul etmekle Hakk'ın rubûbiyyeti ortadan kalkmış olmuyor mu (*tâtîl*)? Mâdem her şey ve herkes birer âlet kabîlindendir, dolayısıyla her şeyin gerçek yapıcısı (*fâil*) yalnızca Allah'tır; o

hâlde insanlar, yapmış oldukları günâhlardan dolayı neden azâba müstehak olsunlar?"

Bu noktada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki *Tevhîd Risâlesi* tasavvufun varlık ve mârifet ile bağlantılı pek çok temel/aslî meselesine kısaca da olsa değinmektedir. Öyle ki William Chittick'e göre *Tevhîd Risâlesi*, varlığın mahiyetine ilişkin -Hallâc'ın sıkça tekrar edilen *ene'l-Hak* ifâdesinde olduğu gibi- mükemmel bir îzah sağlama girişimidir.[2]

Başta Türkçe[3] olmak üzere, Farsça, Fransızca ve İngilizceye çevrilen *Tevhîd Risâlesi*, yakın zamanlara kadar İbn Arabî'ye âit bir eser olarak bilinmekteydi. İbn Arabî uzmanı Michel Chodkiewicz, yaptığı çalışmalar netîcesinde *Tevhîd Risâlesi*'nin müellifinin Abdullah b. Mes'ûd Balyânî (ö. 686/1288) olduğu yönünde bir tespitte bulunmuştur.[4] Meşhûr sûfî Abdülkerîm Kuşeyrî'nin şeyhi ve

---

2 William Chittick, *Varolmanın Boyutları –Tasavvuf ve Vahdetü'l-Vücûd Üstüne Yazılar–* (çev. Turan Koç), İstanbul: İnsan, 2007, s. 253-254.

3 Türkçe çevirilerinin bazıları şunlardır: İbn Arabî, *İrfân Aynası –Mir'âtü'l-İrfân–* (çev. Abdulkādir Akçiçek), Ankara: Alperen, 2006, 80 s.; İbn Arabî, *Ahadiyyet Risâlesi ve Fütûhât-ı Mekkiyye'sinden Seçilmiş Tasavvufa Dair Bölümler* (haz. Mahmut Sadettin Bilginer), İstanbul: Senâ Matbaası, 1983, 35 s.; İbn Arabî, *Ahadiyyet Risalesi*, (çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Bahar, 2007, 135 s.; Abdullah b. Mes'ûd Balyânî, *Mutlak Birlik –Nefsini Bilen Rabbini Bilir–* (haz. Ali Vasfî Kurt), İstanbul: İnsan, 2003, 224 s.

4 Chodkiewicz, ilgili çalışmasında risâlenin İbn Arabî'ye aidiyyeti meselesini tartışmakla birlikte ayrıca Balyânî'nin hayâtı ve düşüncelerine de geniş bir şekilde yer verir. Bkz.

kayınpederi Ebû Ali ed-Dekkāk'ın soyundan gelen Balyânî 613/1216 civârında Kâzerûn'a bağlı Balyan bölgesinde, VII. ve VIII. yüzyılın sûfî ve bilginlerinin içinde yer aldığı bir âilede dünyaya gelmiştir. Molla Câmî'nin belirttiğine göre Balyânî, Sühreverdiyye tarîkatına mensup olan babası Ziyâüddîn (ya da İmâmüddîn) Mes'ûd'dan (ö. 655/1258) tarîkat hırkasını giymiştir. Ayrıca döneminin pek çok mutasavvıfıyla da görüşen Abdullah Balyânî 686/1288 yılında vefat etmiştir. Kaynaklarda, *Tevhîd Risâlesi*'nin dışında kendisine nispet edilen ve günümüze ulaşmayan şiirlerini derlediği bir de *Dîvân*'ı olduğu söylenmektedir.

Tevhîd Risâlesi'nin elinizdeki bu yayını, son dönemin önemli mutasavvıflarından Es'ad Erbîlî'nin (ö. 1931) tercüme ve muhtasar şerhidir. Es'ad Erbîlî, Musul'un Erbil kasabasında 1264/1847 yılında dünyâya gelmiştir. Dedesi ve babası, Hâlid-i Bağdâdî'nin Erbil'de inşâ ettirdiği tekkede postnişîn olarak görev yapan kimselerdir. Kendisinden hilâfet aldığı şeyhi de Halîd-i Bağdâdî ekolünden Tâha'l-Harîrî'dir. Döneminin etkin bir mutasavvıfı olan Es'ad Erbîlî ilim ve irşât faaliyetlerinin yanı sıra Meclis-i Meşâyih üyeliği ve reisliği yapmış, Cemiyyet-i Sûfiyye'nin çalışmalarında yer

---

Balyânî, *Mutlak Birlik*, s. 13-100, –hazırlayanın katkılarıyla Michel Chodkiewicz'in girişi–; Balyânî'nin hayatı için ayrıca bkz. Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns –Evliyâ Menkibeleri–* Tercüme ve Şerh: Lâmiî Çelebi (haz. S. Uludağ, M. Kara), İstanbul: Mârifet, 2001, s. 403-406.

almış, Sultân Mehmet Reşâd tarafından Surre Emîni olarak görevlendirilmiştir. 1931'de vefat eden Es'ad Erbîlî'nin *Tevhîd Risâlesi* tercümesinin dışındaki eserleri şunlardır: İbâdet ve ahlâka dâir seçtiği 1001 hadîs-i şerîfin metin, tercüme ve şerhinden ibâret olan *Kenzü'l-İrfân*'ı; tasavvuf yolunun incelikleri ve mürîdin seyr ü sülûkte karşılaşacağı problemlerde dikkat etmesi gereken husûsları içeren dostları ve mürîdlerine gönderdiği mektuplarının yer aldığı *Mektûbât*'ı; tarîkatın anlamı ve gerekliliğine dâir kaleme aldığı *Risâle-i Es'adiyye*'si; Fâtiha sûresi hakkında yazdığı *Fâtiha-i Şerîfe Tercemesi;* Farsça, Türkçe, Arapça ve Kürtçe şiirlerini derlediği *Dîvân*'ı.[5]

Es'ad Erbîlî'nin *Tevhîd Risâlesi* tercüme ve şerhi, Süleyman Ervâdî'ye[6] (ö. 1275/1858) ait *Mir'âtu'l-İrfân*'ın kenarında 1337/1918 yılında yayımlanmıştır.[7] *Mir'âtu'l-İrfân*, *Tevhîd Risâlesi*'nin Arapça bir şerhidir. İbn Arabî'ye âit olduğunu düşündüğü *Tevhîd Risâlesi*'ni Es'ad Erbîlî, söz konusu şerhten istifâde etmek sûretiyle kendine özgü bir üslûpla tercüme ve şerh etmiştir. Vahdet-i vücûda dâir

---

5 Hayâtı ve eserleri için bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, "Esad Erbîlî", *DİA*, XI, s. 348-349; İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında –Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri–*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s. 325-357.

6 Hayâtı ve eserleri için bkz. Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, İstanbul: Kitabevi, 2000, s. 168-171.

7 Muhammed Esad [Erbîlî], *Risâle-i Tevhîd Tercümesi*, İstanbul, 1337 (1918), 98 s.

iknâ edici delilleri ihtivâ etmesi ve çevresinde Arapçaya âşinâ olmayan kimselere de faydalı olacağı gerekçesiyle bu işe giriştiğini eserin mukaddimesinde özellikle belirtir.[8]

Bizim burada yaptığımız çalışma, Es'ad Erbilî'nin Osmanlı Türkçesi ile kaleme aldığı *Tevhîd Risâlesi* tercüme ve şerhinin anlaşılır bir dille günümüz okuru için bir tür yeniden yazımı (sâdeleştirilmesi) ve orjinal hâliyle Latin harflerine aktarımından (transliterasyon) ibârettir. Sâdeleştirilmiş metni okumayı kolaylaştırmak ve büyük oranda faydalanmayı artırmak maksadıyla, içeriği yansıtacak bir uygunlukta başlıklandırmalar yapıp dipnotlarda yer yer açıklayıcı bilgiler vermeyi uygun bulduk. Ayrıca eserde yer alan âyet ve hadîsleri tespit edip kaynaklarını gösterdik; meâlleri verilmeyen âyet ve hadîslerin meâllerini verdik. Metnin Latin harflerine aktarımında Prof. Dr. Mustafa Tahralı'nın benimsediği ve Ahmed Avni Konuk'un eserlerini neşrederken uyguladığı imlâ ilkelerini göz önünde bulundurduk. Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan orijinal metni okuyacaklar için de çalışmanın sonuna küçük bir lügatçe ekledik.

Tevhîd Risâlesi'nin İbn Arabî'ye ait olmadığını söylemiş ve detaylarını merak eden okuyucuyu

---

[8] Tercüme Ali Vasfi Kurt tarafından yapılan lisans bitirme tezinde Latin alfabesine aktarılmış, fakat yayınlanmamıştır. Ali Vasfi Kurt, "Risâle-i Ahadiyye Metni ve Tercemelerinin Yazmaları ve Risâle-i Tevhîd Tercemesi", Mezuniyet Tezi, 1982, M.Ü.İ.F. Kütüphanesi, TZ0690.

Michel Chodkiewicz'in çalışmasına yönlendirmekle yetinmiştik. Bu noktada muhtemelen zihinlere gelebilecek olan soru şudur: "Eser, söylendiği üzere İbn Arabî'ye âit değilse niçin ona nispet edilerek yayımlanıyor?" Bunun tek bir nedeni var; o da, diğer pek çok müellif ve mütercim gibi Es'ad Erbîlî'nin eseri İbn Arabî'ye nispet etmek sûretiyle tercüme ve şerh etmesidir. Bitirirken şunu özellikle belirtmeliyiz ki *Tevhîd Risâlesi* her ne kadar İbn Arabî'ye ait değilse de İbn Arabî geleneği tarafından gerek kadîm gerekse modern dönemlerde asla ihmâl edilmemiş; eser pek çok kez İbn Arabî adına istinsâh ve tab' edilmiş, ayrıca İbn Arabî'ye ait olduğu düşüncesiyle de sıkça esere atıflarda bulunulmuştur.

Son olarak bu vesîleyle eserin mütercimi ve şârihi Es'ad Erbîlî'yi rahmet ve minnetle yâd ediyor, çalışmanın çeşitli aşamalarında katkıda bulunan hocam Prof. Dr. Mustafa Tahralı ve mesai arkadaşım M. Nedim Tan'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ercan Alkan

Üsküdar, Mayıs 2011